

”Idag lek, imorgon tårar”

– Lewi Pethrus inlägg i sexualdebatten under 1960-talets första hälft

HENRIK ANDERSSON
UPPSALA UNIVERSITET

Abstract

I artikeln undersöker författaren den frikyrkliga pastorn Lewi Pethrus inlägg i 1960-talets sexualdebatt. Målet är att nyansera bilden av tidens sexualmoral genom att studera den sida av debatten som aktivt motsade sig en friare inställning till sexualfrågor. Genom att analysera Pethrus inlägg i tidningen *Dagen* samt debattböckerna *Ungdom, kärlek, äktenskap* och *Ny mark* från det teoretiska perspektivet att sexualitet är en samhällelig konstruktion och att moderniteten utmanade tidigare traditioner och religiösa föreställningar, konstateras att Pethrus rädsla för den liberalare sexualmoralen kopplades till en uppfattning om samhällets undergång. Resultaten pekar även på ett förespråkande till uppsamling bland de kristna för att bekämpa moralförfallet.

Nyckelord: Lewi Pethrus, Kristdemokraterna, sexualdebatt, 1960-tal

Inledning

När den amerikanske journalisten Joe David Brown publicerade sin artikel ”Sin & Sweden” i tidningen *Time Magazine* om sin vistelse i Sverige våren 1955 hade han nog föga aning om hur inflytelserik den skulle bli. Med artikeln myntade Brown begreppet *den svenska synden* samt påbörjade en diskussion om sekulariseringens inverkan på det svenska folket. Enligt Brown hade sociologin blivit den nya religionen i Sverige och han skrämdes över de styrandes axelryckningar åt ungdomens syn på giftermål och sexualitet.¹ Efter att artikeln publicerats blev orden synd och Sverige snabbt synonyma, och rubriker för artiklar om Sverige i utländska tidningar kunde lyda: ”The Most Daring Experiment in the World”.² Vad var det egentligen som höll på att hända i Sverige?

Browns artikel var en reaktion på att Sverige samma år blivit först i världen med att införa obligatorisk sexualundervisning i grundskolan.³ Artikeln mötte kritik från svenskt håll och betraktades som överdriven.⁴ Annorlunda lät det dock från den frikyrkliga pastorn, ledarskribenten, och grundaren av den kristna tidningen *Dagen*, Lewi Pethrus (1884–1974), som skrev: ”Mr. Brown och hans *Time* har inte sagt för

¹ Joe David Brown, ”Sin & Sweden”, *Time Magazine* 25/4 1955.

² Lena Lennerhed, *Fribet att njuta: Sexualdebatten i Sverige på 1960-talet* (Stockholm 1994). s. 89.

³ Lennerhed (1994) s. 89.

⁴ Lennerhed (1994) s. 90.

mycket om sedefördärvet i Sverige. De har snarare sagt för lite.”⁵ Enligt Pethrus ägde en ”moralisk förruttnelse” rum i Sverige som spred sig genom dagstidningar, litteratur, film och radio.⁶

Förruttnelsen Pethrus upplevde bar på en historia. Under 1930-talet, då funkishusen började byggas och tvättmaskiner installeras, var en period i svensk historia då den moderna välfärdsstaten och folkhemmet började ta form. Nya idéer om sex- och samlevnad började på allvar slå rot i samhället. Riksförbundet för sexuell upplysning – RFSU – bildas år 1933 av Elise Ottesen-Jensen och tog därmed initiativ till en ny folkrörelse vars syfte kretsade kring att införa sexualundervisning i skolan, större tillgång till preventivmedel, avkriminalisera homosexualitet samt upprätta rådfrågningsbyråer rörande sex- och samlevnadsfrågor.⁷ Idéerna var anpassliga med den begynnande moderniteten, välfärden och den sekulariserade sexualmoralen. Därför kom mycket som RFSU kämpade för att vara verklighet och norm framåt 1960-talet.⁸ En norm som består än idag beträffande en friare syn på sexualitet och en tro på öppna samtal om detta.⁹

Samtidigt fanns en utbredd rädsla och kritik mot liberaliseringen av sexualmoralen, där rörelser präglade av religiösa och traditionella idéer uppfattade det som ett hot mot samhällets grundpelare: äktenskap och familj.¹⁰ En frekvent och inflytelserik röst i detta sammanhang var Pethrus. Idéhistorikern Lena Lennerhed skriver att: ”Återkommande publicerades ledarartiklar undertecknade Lewi Pethrus om tidens ’avkristning’ och ’moralupplösning’ och frågan är om någon tidning under dessa år berörde de sexuella frågorna lika ofta som *Dagen*.”¹¹

I denna undersökning, som kan ses som ett detaljerat bidrag till Lennerheds övergripande studie om Pethrus, riktas fokus mot hur den kritiska sidan i sexualdebatten uttryckte och upplevde den pågående sexualmoraliska uppluckringen från religions- och traditionsbundna värderingar. Syftet är att nyansera bilden av 1960-talets sexualdebatt genom att studera hur Pethrus formulerade sina farhågor inför sexualliberalismens konsekvenser liksom idéer om hur detta kunde stävjas i debatterna kring Kristina Ahlmark-Michaneks bok *Jungfrutro och dubbelmoral* (1962) samt Vilgot Sjömans film *491* (1964). Undersökningen kretsar kring en övergripande fråga om vad som var kännetecknande för de kritiska inlägg som Pethrus förde mot det moderna samhällets sexualsyn under första halvan av 1960-talet. För att operationalisera detta söks svar på vilka farhågor Pethrus hade inför den växande sexliberalismen samt sekulariseringen och hur detta beskrivs. Och ytterligare: vad var kännetecknande för lösningen på samhällsproblematiken som Pethrus framförde?

⁵ Lewi Pethrus, ”Det osedliga Sverige”, *Dagen* 25/4 1955.

⁶ Lewi Pethrus, ”Det osedliga Sverige”, *Dagen* 25/4 1955.

⁷ Lena Lennerhed, *Sex i folkhemmet: RFSUs tidiga historia* (Uppsala 2002) s. 10.

⁸ Lennerhed (2002) s. 10.

⁹ Kjell Östberg, *1968: När allting var i rörelse* (Stockholm 2002) s. 178.

¹⁰ Lennerhed (1994) s. 216.

¹¹ Lennerhed (1994) s. 216.

Lewi Pethrus och hans verk

Lewi Pethrus (1884–1974) var aktiv i frikyrkliga sammanhang såväl som inom offentliga debatter; han formade bland annat den svenska pingströrelsen, grundade församlingar, bibelskolor, tidningar och förlag. År 1945 grundades tidskriften *Dagen* i vilken Pethrus arbetade som chefredaktör och skribent livet ut.¹²

Under 1950- och 1960-talet inledde Pethrus olika politiska projekt, som grundandet av radiostationen Ibra radio, organisationen Kristet samhällsansvar samt det politiska partiet Kristen Demokratiskt Samling, idag kallat Kristdemokraterna.¹³

I undersökningen kommer följande av Lewi Pethrus skrifter att studeras: hans inlägg i tidningen *Dagen* från åren 1962 och 1964 – som under perioden utmärkte sig som en frekvent motståndare till tidens upplevda moralförfall och sedeslöshet – samt hans debattböcker *Ungdom, kärlek, äktenskap* (1963) och *Ny mark* (1966).¹⁴

Tidigare forskning

Lena Lennerhed menar i sin avhandling om sexualdebatten under 1960-talet, *Fribet att njuta* (1994), att forskningen kring 1960-talets sexualdebatt är mycket begränsad och inte har behandlats i sin helhet.¹⁵ Det har dock gått 30 år sedan Lennerheds avhandling publicerades. Vad har hänt sedan dess på den historiska och idéhistoriska forskningsfronten, med fokus på den kritiska sidan under sexualdebatten?

Klara Anderbergs avhandling om den pornografiska pressens genombrott i Sverige 1950–1980, *Motsättningarnas marknad* (2010), vidrör övergripligt Pethrus motstånd mot den växande pornografiska litteraturen men ger ingen närmare inblick i Pethrus inlägg.¹⁶ Daniel Lövheim belyser i sin avhandling *Att inteckna framtiden* (2006) Pethrus inlägg i *Dagen* med fokus på de skolreformer som verkade för en friare sexualmoral samt sekularisering i skolan.¹⁷ Kring uppkomsten av Kristen Demokratisk Samling har Göran V. Johansson skrivit avhandlingen *Kristen demokrati på svenska* (1985).¹⁸ I studien görs ingen ansats till att analysera sexualuppfattningen hos Pethrus. Lennerheds avhandling *Fribet att njuta* (1994) står sig som den mest ingående undersökningen av 1960-talets sexualdebatt liksom Pethrus kritiska inlägg däri. Min studie kan därmed ses som ett komplement – med avseende på att närmare skärskåda Pethrus inlägg. Med viss reservation och aningen tillspetsat kan man säga att mer ingående forskning kring hur Pethrus uttryckte

¹² Joel Halldorf, *Biskop Lewi Pethrus: biografi över ett ledarskap – religion och mångfald i det svenska folkhemmet* (Skellefteå 2017) s. 9.

¹³ Halldorf (2017) s. 368.

¹⁴ Lennerhed (1994) s. 174.

¹⁵ Lennerhed (1994) s. 15.

¹⁶ Klara Arnberg, *Motsättningarnas marknad: den pornografiska pressens kommersiella genombrott och reglering av pornografi i Sverige 1950–1980* (Lund 2010).

¹⁷ Daniel Lövheim, *Att inteckna framtiden: läroplansdebatter gällande naturvetenskap, matematik och teknik i svenska allmänna läroverk 1900–1965* (Uppsala 2006).

¹⁸ Göran V Johansson, *Kristen demokrati på svenska: studier om KDS tillkomst och utveckling 1964–1982* (Lund 1985).

sina upplevelser i 1960-talets sexualdebatt är som hans tankar om sex innan äktenskapet: ett jungfruligt område.

Teoretiska och metodologiska perspektiv

Relationer präglade av sexuella praktiker påverkas av sociala sammanhang och förändras över tid. För att teoretisera begreppet sexualitet krävs således en historisk kontextualisering av begreppet.¹⁹ Eller som historikern Jeffrey Weeks uttrycker det: "As sexuality goes, so goes society."²⁰

Enligt sociologen Anthony Giddens innebär modernitetens följder att så kallade urbäddningar sker av förmoderna samhällsstrukturer som traditioner och religiösa föreställningar; de lyfts ur sina sammanhang och omstruktureras i nya former.²¹ Karakteristiskt för dessa former är att de vilar på det som Giddens kallar reflexivet: relationen mellan en handling och skälet för den. Giddens menar att det förflutna väger tyngre än framtiden i förmoderna sammanhang, och att modernitetens reflexiva logik istället består i att sociala bruk utsätts för reformer på grund av nydanande information. I undersökningen tolkas sexualitet som ett sådant socialt bruk.²² Giddens begrepp Juggernaut brukas även som symbol för moderniteten: en ohejdbar kraft som riskerar att skena i väg och verka destruktivt.²³

I enlighet med Weeks tolkas begreppet sexualitet inte som ett givet objektivet fenomen utan som en komplex samhälllig konstruktion rotad i mänskliga aktiviteter och relationer, som ger upphov till makt-orienterade frågor kring rätten att definiera och normera.²⁴ Weeks menar att det under 1960-talet skedde en sekulariseringsprocess gällande synen på sexualitet; en förskjutning från prästerna till läkarna.²⁵ Enligt Weeks kännetecknas perioden av en liberalisering kring sex-och samlevnadsfrågor, vilket gav upphov till en motreaktion i form av en absolutist position, rotad i kristen tradition.²⁶ Pethrus och de som han menar driver samhället till översexualisering – förespråkare för fri sexualitet och preventivmedel som exempelvis RFSU:s grundare Elise Ottesen-Jensen – uppfattas därmed som två olika fält inom det offentliga rummet som förhandlar om önskvärda normer kring sexualitet. Föreliggande undersökning fokuserar på den sida som Pethrus företrädde; det vill säga den sida som i 1960-talets sexualdebatt som önskade förankra sexualiteten i traditionella och religiösa värderingar.

För att summera Giddens och Weeks samt visa det teoretiska samspelet: Giddens teori visar hur modernitetens efterföljder uttrycks i urbäddning av tradition och religion och istället ersätts av: "organiserad kunskap som vägleds av empiriska observationer och logiskt tänkande"²⁷, Weeks visar hur

¹⁹ Stevi Jackson & Sue Scott, *Theorizing sexuality* (Manchester 2010) s. 50.

²⁰ Jeffrey Weeks, *Sexuality* (London 1986) s. 89.

²¹ Anthony Giddens, *Modernitetens följder* (Lund 1996) s. 99; s. 105.

²² Giddens (1996) s. 42–43.

²³ Giddens (1996) s. 131.

²⁴ Weeks (1986) s. 25.

²⁵ Weeks (1986) s. 92.

²⁶ Weeks (1986) s. 100.

²⁷ Giddens (1996) s. 105.

denna sekulariseringsprocess påverkade sexualitetsuppfattningen i samhället och gav upphov till en absolutist position.²⁸ Det är kring denna absolutist position som Pethrus kommer in i det teoretiska ramverket.

För att konkretisera det teoretiska antagandet om att samhället samt sexuella värderingar genomgick en omvandling, och för att sedan studera motreaktionerna används argumentations- och idéanalys.²⁹ Metoden brukas på textuell nivå i arbetet med källmaterialet för att besvara frågan om hur Pethrus språkligt beskriver, drar historiska paralleller och argumenterar för förslag på lösningar samt den oro han hade inför sexliberalismen och sekulariseringens inverkan på samhället. De historiska parallellerna fungerar som samhällsanalyser i miniatyr, utifrån vilka Pethrus bild av sin samtid samt hans egen roll däri, kan studeras. Fokus riktas vidare mot att lyfta fram dramatiska ordval och språkliga figurer. Utifrån detta ämnar den idéanalytiska ansatsen att bidra med en kristalliserad bild av Pethrus kritik. Denna kristalliserade bild kommer sedan att analyseras i samband med det teoretiska ramverket.

År 1962: en ny moral?

I Kristina Ahlmark Michaneks bok *Jungfrutro och dubbelmoral* drivs tesen att tidens syn på sexualitet genomsyras av en tro på kvinnor som jungfruliga och tillbakadragna; samtidigt som det finns en motsägelsefull förväntan på att de ska vara sexuellt tillgängliga.³⁰ Ahlmark-Michanek förespråkade istället sex- och samlevnad utan krav på giftermål eller barn. Hon menade att man bör ”värdera den sexuella njutningen efter vad den råkade vara: ett brottstycke av koncentrerad ömhet.”³¹ Det nya perspektivet på sex- och samlevnad beskrev Ahlmark-Michanek som: ”En njutning i vänskapens namn [...] den nya, *rena* ... sexualmoralen”.³² Boken väckte reaktioner och anses vara startskottet till 1960-talets sexualdebatt.³³

I och med *Jungfrutro och dubbelmoral* publicerade *Aftonbladet* sommaren år 1962 artikelserien ”Den nya moralen” där sakkunniga personer inom olika områden som socialvård och medicin fick dela sin syn på ämnet. Artikelserien motiverades med att man önskade motverka de som genom tradition och religiösa dogmer överbetonade snedsteg som: ”den tillfälliga otroheten eller förförelsen” med begrepp som synd och fördärv.³⁴

Enligt Pethrus var artikelserien något av det osedligaste man kunde se på pränt. Han menade att *Aftonbladet*, ”en regeringen närstående tidning”, försökte inrätta ett framtidens moralkodex där syndfulla företeelser, som otrohet och föräktenskapliga förbindelser, skulle anses som den nya tidens godkända

²⁸ Weeks (1986) s. 100.

²⁹ Göran Bergström & Kristina Boréus, *Textens menings och makt: metodhandbok i samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys* (Lund 2005) s. 91.

³⁰ Kristian Ahlmark-Michanek, *Jungfrutro och dubbelmoral* (Malmö 1962) s. 15–18.

³¹ Ahlmark-Michanek (1962) s. 14.

³² Ahlmark-Michanek (1962) s. 53.

³³ Lennerhed (1994) s. 106.

³⁴ Ledare, ”Kärleken och den nya moralen”, *Aftonbladet* 11/6 1962.

moral. Moralen i det land som *Aftonbladet* porträtterade beskrev Pethrus som ett modernt Sodom och Gomorra.³⁵

Pethrus tolkade artikelserien som en syndafloed vars utbrott började med Sigmund Freud och psykoanalysens genombrott samt 1930-talets sexualupplysning, ”då sedeslösheten fick vetenskapligt stöd”.³⁶ Pethrus likställde den nya moralens frammarsch vid en brand där vissa byggnader gått förlorade i lågorna och att det gällde att rädda de angränsande byggnaderna. I sammanhanget var ungdomsfrågan central. Pethrus menade att översexualiseringen skadat så till den grad, ”att det är en stor fråga, om den infekterade generationen står att rädda.”³⁷ Enligt Lena Lennerhed kan tiden kring 1962 beskrivas som en slags brytningstid där nya idéer var annalkande.³⁸ Ståndpunkterna för dessa idéer karakteriseras alltså av en tydlig polarisering.

På ena sidan uttrycktes en revolutionär och framåtskridande anda som vill strukturera om äldre tankar om sedlighet och moral och istället lyfta fram objektiv expertis, ofta grundad på vetenskap. På andra sidan, som Pethrus representerade fanns en upplevelse av detta var ett allvarligt hot mot samhällets överlevnad. Översexualiseringen ansågs infektera ungdomen och göra dem inkapabla till att handla på en sund moralisk basis. Denna polariserade idékontext ledde till att SVT i slutet av september 1962 anordnade TV-debatten ”Behöver vi en ny sexualmoral?”. Medverkande förutom Pethrus var ledande röster inom sexualitetsfrågor som Elise Ottesen-Jensen.³⁹ I samband med detta gav Pethrus ut boken *Ungdom, kärlek, äktenskap* (1963), med motivationen av att han: ”haft en känsla av att något mer från min sida borde sägas i denna viktiga fråga än vad som sades då.”⁴⁰

I ett par artiklar utgivna dagarna efter debatten skrev Pethrus att äktenskapet och dess förordningar inte enbart är kristendomens hörnstenar utan hela samhällets. Om dessa raserar återstår ett ”sedeslöshetens djungel”.⁴¹ Liberala röster om en ny sexualmoral borde därför anses som främjare av en samhällsfientlig doktrin som, ”hotar inte bara vårt folk utan hela Västerlandet.”⁴² Pethrus ansåg att den senaste tidens debatt om sexualmoralen visat att den ståndpunkt som *Aftonbladet* företrätt inte alls besatt det folkliga stöd som den önskade ge sken av. Tvärtom, menade Pethrus: ”Den opinion som ställt sig på vår sida i samband med TV-debatten i sexualfrågan är tydligen långt större och vidare än normlöshetens försvarare tycks ana.”⁴³ Pethrus menade att det politiska läget saknade ett parti som värnade om samhällsfrågor rörande folkets andliga och moraliska läge. Enligt honom kunde samhället räddas om

³⁵ Lewi Pethrus, ”Aftonbladets ’nya moral’”, *Dagen* 25/6 1962.

³⁶ Lewi Pethrus, ”Aftonbladets ’nya moral’”, *Dagen* 25/6 1962.

³⁷ Lewi Pethrus, ”Aftonbladets ’nya moral’”, *Dagen* 25/6 1962.

³⁸ Lennerhed (1994) s.106.

³⁹ Lennerhed (1994) s. 106–107.

⁴⁰ Lewi Pethrus, *Ungdom, kärlek, äktenskap* (Stockholm 1963) s. 3.

⁴¹ Lewi Pethrus, ”Samhällsomstörtande sexualdoktriner”, *Dagen* 29/9 1962.

⁴² Lewi Pethrus, ”Samhällsomstörtande sexualdoktriner”, *Dagen* 29/9 1962.

⁴³ Lewi Pethrus, ”Normlöshetens konsekvenser”, *Dagen* 6/10 1962.

kristna och sedliga människor ”tar saken i egna händer.”⁴⁴ Pethrus språkbruk karakteriserades av tydliga krigsalluderingar: ”frammarsch”, ”seger”, ”kampen”, ”gått i täten för kristna normer i samhällslivet”, ”samlas till en avgörande drabbning i denna strid.”⁴⁵ Kring ordet *fiende* var Pethrus tydlig: ”Den kristna moralens fiende nr ett i sexualfrågan, Siegmund [sic] Freud, som med sin psykoanalys klätt de lösa sederna i vetenskapens dräkt.”⁴⁶

I *Ungdom, kärlek, äktenskap* (1963) var viljan att slå tillbaka en röd tråd. I boken anlades även nya perspektiv på sexliberalismens konsekvenser, exempelvis det kvinnofientliga samt modernitetens efterföljder. Den nya moralen bidrog enligt Pethrus till en skev uppfattning om kvinnans roll i det moderna samhället.⁴⁷ Idéerna om den fria kärleken och moralen resulterade inte i en nyktrare och modernare syn på sexualitetsfrågor, Pethrus skrev:

Kvinnan är ingenting annat enligt deras [männens] uppfattning och praktik än ett föremål, som är till för att tillfredsställa mannens sexuella drifter. Det är han, som här dessa krav och kvinnan underordna sig och finna sig i vad han kräver i detta fall. Där är det kvinnan, som drar det kortaste strået. Det är hon som sjunker ned till en slavinnas ståndpunkt.⁴⁸

Sexliberalisternas förespråkande för en friare syn på sexuella förbindelser, däribland utomäktenskapliga, var enligt Pethrus i många avseenden kvinnoförnedrande. Pethrus frågade sig själv varför det är på detta vis och pekade på en, enligt honom, möjlig förklaring:

Man skulle kunna frestas tro, att det är männen, som avsiktligt lagt upp denna diaboliska kampanj i avsikt att nå det här skisserade målet [mansdominerat samhälle med lättillgängliga kvinnor]. Man kan väl inte tro, att det är så illa som det ser ut. Men även om det aldrig ligger någon plan från mannens sida bakom, så är det ju ändå lika illa, ty resultatet är ju detsamma: kvinnors förnedring och förslavande.⁴⁹

I *Ungdom, kärlek, äktenskap* försökte Pethrus förklara vad han trodde orsakat sexliberalismens framfart i Sverige. En stor betydelse för detta härleddes till industrialismens, urbaniseringens och modernitetens genombrott, som han menade berövat naturen dess skönhet och gjort att ”naturen och religionen kommit ut ur släktets medvetande.”⁵⁰ Ungdomar som inte fick ta del av denna skönhet blev präglade av det vulgära och fula som uttrycktes i tidningar, filmer och böcker, vilket infekterade deras tankeliv och moral.

⁴⁴ Lewi Pethrus, ”Behöver vi ett nytt politiskt parti?”, *Dagen* 24/10 1962.

⁴⁵ Lewi Pethrus, ”Dagens linje vinner”, *Dagen* 20/10 1962.

⁴⁶ Lewi Pethrus, ”Dagens linje vinner”, *Dagen* 20/10 1962.

⁴⁷ Pethrus (1963) s. 34.

⁴⁸ Pethrus (1963) s. 36.

⁴⁹ Pethrus (1963) s. 41.

⁵⁰ Pethrus (1963) s. 79.

Lösningen var enligt Pethrus att barn och unga skulle komma i kontakt med religionen och naturen.⁵¹ Blev det så?

År 1964: 491 – droppen och de 140 läkarna

Sexualdebatten och frågan huruvida Sverige befann sig i ett moraliskt förfall intensifierades ytterligare i början av år 1964 då en mindre skrivelse med titeln *140 läkares hemställan till Konungen: om åtgärder för förstärkt karaktärsfostran m.m.* skickades till regeringen.⁵² I skrivelsen hade – föga överraskande – 140 läkare skrivit under för att uppmana till förändring kring den pågående översexualiseringen, som enligt skribenterna var en fara för samhället. Läkarna slog fast att det fanns tydliga samband mellan kulturers förfall och fria sexuella förhållningssätt.⁵³

Detta mötte dock kritik, sociologen och författaren Joachim Israel menade exempelvis att det bland dem 140 läkarna återfanns ett större antal nazister.⁵⁴ Skriften bidrog därmed till ökad polarisering mellan kulturradikalerna och de konservativa och kristna. Till stor del hade debatten eskalerat på grund av nyutkomna filmer med, enligt vissa, stötande innehåll av sexuell karaktär. Hur regeringen skulle agera kring förbud eller censur var en central fråga.

År 1963 hade Ingmar Bergmans film *Tystnaden* spelats på biografier utan censur, trots att den innehöll två scener med inslag av onani och samlag, om än inte explicit visat.⁵⁵ Vilgot Sjömans film *491*, som skulle släppas i början av år 1964, fick inte visas. Enligt biografbyrån var filmen för rå och skulle påverka ungdomen negativt. Efter förbudet anordnades specialvisningar där press, socialarbetare och företrädare för kristna organisationer bjöds in för att få se filmen och sedan diskutera den i media.⁵⁶ Biografbyrån gick senare med på att allmänt visa filmen efter att ha förkortat en våldtäktsscen, klippt bort en tidelagsscen och förmildrat en mot sedligheten stötande monolog.⁵⁷

Enligt Lena Lennerhed är händelserna kring *491* av sådan magnitud att det bör betraktas som den största censurdebatten i svensk filmhistoria någonsin.⁵⁸ Pethrus återkom ofta till filmen och tolkade den som kulmen på moralupplösningen.⁵⁹ Därav blev också *Dagen* den tidning som mest frekvent skrev om *491*.⁶⁰

Som en reaktion på *Tystnaden* och *491* formulerade Pethrus en önskan om samhällsväckelse. Han menade att förruttnelsen i landet nått en gräns som borde uppfordra till protest, och likställde situationen

⁵¹ Pethrus (1963) s. 80.

⁵² Göran V. Johansson, *Kristen demokrati på svenska: studier om KDS tillkomst och utveckling 1964–1982* (Lund 1985) s. 78.

⁵³ *140 läkares hemställan till Konungen: om åtgärder för förstärkt karaktärsfostran m.m.* (Stockholm 1964) s. 20–26.

⁵⁴ Lennerhed (1994) s. 213.

⁵⁵ Lennerhed (1994) s. 170.

⁵⁶ Lennerhed (1994) s. 174.

⁵⁷ Lennerhed (1994) s. 186.

⁵⁸ Lennerhed (1994) s. 187.

⁵⁹ Lennerhed (1994) s. 183.

⁶⁰ Lennerhed (1994) s. 174.

med kristendomens utveckling i antiken. Skillnaden var enligt Pethrus att: ”romarna lät sin perversitet stanna vid homosexualitet, medan man i dagens Sverige inför öppen ridå presenterar tidelag som en typisk företeelse bland vårt lands unga.”⁶¹

En central del i sammanhanget är Pethrus kritik mot politikerna som han upplevde arbetade för ”avkristningen av det nya släktet”.⁶² Pethrus lyfte fram 1960 års gymnasieutredning och dess betänkande år 1963 om att kristendomsundervisningen skulle byta namn till religionsundervisning och bli mer objektiv samt att antalet veckotimmar skulle minska; att kyrkohistoria skulle ingå i ämnet historia; införandet av teaterundervisning tillika skoldans samt borttagandet av morgonandakterna. Pethrus karakteriserar detta som ett av regeringen planerat utrotningskrig mot kristendomen i samhället, där målet är ett ateistiskt och marxistiskt samhälle.⁶³ Som ett led i detta hade de styrande i barn och ungdom skapat slavar under sexualdriften, vilka därmed var oemottagliga för kristendomens värderingar.⁶⁴

Idén om en antikristlig regering som utförde utrotningskrig var ett återkommande argument för behovet av ett nytt politiskt parti. Pethrus undrade vilka som var redo att ”offra sina liv” för att bekämpa moralförfallet som enligt honom drev Sverige mot förödelse.⁶⁵

När filmen *491* efter viss censurering godkändes att spelas offentligt intensifierades debatten. Pethrus betraktade beslutet som en attack från regeringen och menade att detta kommer att arta sig till ”en verklig folkstorm.”⁶⁶ Den tidigare retoriken om uppslutning, motattack och folkstorm når i och med godkännandet av *491* sin spets, eller som Pethrus uttryckte det: ”Godkännandet av *491* blir så droppen som kommer bägaren att rinna över.”⁶⁷ Droppen resulterade i skapandet av partiet Kristen Demokratisk Samling (KDS) där Pethrus verkade som vice ordförande.⁶⁸ En för partiet positiv faktor var en namninsamling år 1963 som syftade till att visa missnöjet med tidens sekularisering och översexualisering, runt 2 miljoner människor skrev under.⁶⁹ Pethrus motiverade skapandet av partiet med att de ämnade stoppa den pågående avkristningen i samhället samt återuppbygga skolsystemet på kristen grund för att rädda barn och ungdomar.⁷⁰ För att nå detta var ny lagstiftning nödvändig på områden som: ”äktenskapslagen, abortlagen, rusdryckslagen, lagarna om litteratur, press, film och skådespel.”⁷¹

Dagarna efter lanseringen av partiet riktades kritik från *Expressen*. Pethrus försvarade sig med att partiet ännu inte lagt fram alla sina ståndpunkter och menade även att tidningen bedrev ett slags falsk liberalism i

⁶¹ Lewi Pethrus, ”En samhällsväckelse”, *Dagen* 3/1 1964.

⁶² Lewi Pethrus, ”Kristendomsförföljelsen i Sverige”, *Dagen* 25/1 1964.

⁶³ Lennerhed (1994) s. 215; Lewi Pethrus, ”Nytt politiskt parti?”, *Dagen* 24/1 1964.

⁶⁴ Lewi Pethrus, ”Kristendomsförföljelsen i Sverige”, *Dagen* 25/1 1964.

⁶⁵ Lewi Pethrus, ”Var är reformatörerna?”, *Dagen* 28/1 1964.

⁶⁶ Lewi Pethrus, ”Regeringen och 491”, *Dagen* 3/3 1964.

⁶⁷ Lewi Pethrus, ”491 och regeringen”, *Dagen* 14/3 1964.

⁶⁸ Carl Erik Sahlberg, *Pingströrelsen och tidningen Dagen: från sekt till kristet samhälle 1907–63* (Uppsala 1977) s. 244.

⁶⁹ Lennerhed (1994) s. 216.

⁷⁰ Lewi Pethrus, ”Det nya partiet – en spontan folkvilja”, *Dagen* 21/3 1964; Pethrus, Lewi, ”Sakskäl för ett kristet parti”, *Dagen* 16/4 1964.

⁷¹ Lewi Pethrus, ”Lagstiftning och moral”, *Dagen* 18/4 1964.

och med att de förespråkade liberalism men försökte tysta partiet. Kring detta drar Pethrus den historiska parallellen till att: ”Det är diktatur och nazistfasoner i sin pryddo.”⁷²

Göran V Johansson menar i sin avhandling att partiet saknade ett tydligt handlingsprogram. Riktlinjerna partiet dock lade fram var att motverka ungdomsbrottslighet, stärka familjebildning och familjeliv, att sexualundervisning skulle ingå i ämnet familjekunskap samt att skolan skulle återgå till kristendomsundervisning. Johansson framhåller att grundbulten i partiet var att sätta kraft mot moralförfallet och arbeta för ett samhälle med kristna värderingar.⁷³

Valåret 1964 blev en besvikelse för KDS. Partiet fick 1,8% av rösterna.⁷⁴ Pethrus kommenterade valresultatet med: ”Det har väl sällan eller aldrig hänt, att någon vunnit ett krig i det första slaget.”⁷⁵ Han valde även att tolka valresultatet som ett tecken på att de kristna inte insett allvaret i situationen, ”Men så har det ju alltid varit i tider av förfall.”⁷⁶

För att summera debatten kring 491 med bildandet av KDS och sedan övergå till Pethrus bok *Ny mark* (1966), bör följande lyftas fram: en central upplevelse för Pethrus efter godkännandet av 491 var att regeringen förde ett utrotningskrig mot kristendomen genom att successivt avkristna skolan. Som en reaktion på detta bildades KDS. Deras huvudsakliga mål var att sätta stopp för den pågående avkristningen.

Ny mark (1966) kan ses som en samlingskrift med den kritik Pethrus framförde i sexualdebatten under 1960-talets första hälft. Liksom artiklarna från *Dagen* innehåller boken temen om avkristning, moralupplösning samt uppmaningar till att stoppa detta. Tillvägagångssättet för att stävja moralförfallet var enligt Pethrus att inte endast utöva tron i kyrkan, utan även i samhälleligt avseende. Han efterlyste därför aktion i fronten mot avkristningen, exempelvis genom lagstiftning.⁷⁷ Om detta skriver Pethrus:

Jag är övertygad om, att den som idag går ute i det moderna samhället och där hävdar levande kristendom gör en större och mera fruktbarande gärning än den, som ensidigt står i sin församling och söker rädda de enstaka syndare, som kommer dit.⁷⁸

I *Ny mark* beskrev Pethrus även sina tankar om de orsaker som lett fram till översexualiseringen och moralförfallet. Förutom de orsaker som tidigare nämnts om att översexualiseringen klätts i vetenskaplig dräkt, lyfte Pethrus fram att kulturradikalisterna kapat de naturliga band som sammanhållit släkt och familj, och därmed: ”utlöst alla de upplösande krafter över det moderna samhället som kommit gångna kulturer

⁷² Lewi Pethrus, ”Falsk liberalism”, *Dagen* 4/4 1964.

⁷³ Johansson (1985) s. 122–123.

⁷⁴ Lennerhed (1994) s. 216.

⁷⁵ Pethrus, Lewi, ”Efter första slaget”, *Dagen* 22/9 1964.

⁷⁶ Pethrus, Lewi, ”Efter första slaget”, *Dagen* 22/9 1964.

⁷⁷ Lewi Pethrus, *Ny mark* (Bromma 1966) s. 92; s. 95.

⁷⁸ Pethrus (1966) s. 128–129.

att falla sönder och gå under.”⁷⁹ Detta hade enligt Pethrus gett upphov till en revolution som ”kommer lägga det svenska folket och samhället i ruiner.”⁸⁰

Ytterligare en bidragande faktor till det pågående moralförfallet var enligt Pethrus relativiserandet av normer – argumenterandet för att det inte fanns ett absolut rättesnöre gällande moral. För att problematisera relativismen frågade sig Pethrus hur det vore om det också tillämpades i trafiken, där rött för den ene är grönt för den andre.⁸¹ Pethrus menade vidare att: ”Då man vill införa relativismen i våra barns uppfostran, som står där vid början av livets allfarväg och frågar efter trafikreglerna, så säger man dem: Här finns inga fasta normer.”⁸²

Allt som är fast förflyktigas: teoretisk analys

I det följande placeras Pethrus kritik in i det teoretiska ramverket. Syftet med analysen är att förstå i vilken kontext Pethrus verkade i och varför han skrev det han gjorde, samt att lyfta fram ett slags idealbild för Pethrus syn kring lösningen på moralproblematiken.

Orsakerna till tidens översexualisering fann Pethrus i att förfallet etiketterats med vetenskap. En stor antagonist var enligt Pethrus Sigmund Freud, vars tankar vilselett folket från den grund samhället stått på: kristendomen. Resultatet var en fördärvad generation och en framtida apokalyps, därav bar Pethrus historiska paralleller ofta ett undergångstema. Beskrivningen av lösningen på problemet formulerades med en krigsföringsretorik präglad av uppmaningar till kamp och strid.

Giddens menar att traditionens och religionens roll i det moderna samhället befann sig i en urbäddningsprocess där religionens roll som orienteringspunkt lyfts ut och ersattes av ett kunskaps fokuserat synsätt.⁸³ Nämnade urbäddningar av traditioner i det moderna beskrivs som: ”Att sanktionera ett bruk för att det är traditionellt duger inte; traditioner kan rättfärdigas men endast i ljuset av en kunskap som inte själv bestyrks av traditionen.”⁸⁴

Om vi tolkar Pethrus uppfattning att moralförfallet normaliserats av medicinsk vetenskap i ljuset av Giddens idé om att traditioner i det moderna samhället urholkas genom kunskap som bestrider traditionen, kan vi mellan dessa två dra ett tydligt samband. Traditionsbundna värderingar kring sex- och samlevnad, som äktenskapet, kom exempelvis under sexualdebatten att uppluckras till en mer liberal syn. Detta på grund av att, som Giddens skriver: ”sociala bruk utsätts för kontinuerliga prövningar och reformer i ljuset av inkommande information om just dessa bruk, varigenom deras karaktär konstitutivt förändras.”⁸⁵ Om vi applicerar detta på sexualitetsuppfattningen kan vi se dessa prövningar och

⁷⁹ Pethrus (1966) s. 15.

⁸⁰ Pethrus (1966) s. 15.

⁸¹ Pethrus (1966) s. 36.

⁸² Pethrus (1966) s. 37.

⁸³ Giddens (1996) s. 105.

⁸⁴ Giddens (1996) s. 43.

⁸⁵ Giddens (1996) s. 43.

inkommande information som de främjande och problematiserande uttrycken i sexualdebatten: Michaneks *Jungfrutro och dubbelmoral*, Sjömans 491 samt de reformer som regeringen tog kring kristendomens avveckling i skolan. Dessa faktorer kan tolkas som händelser inom en större urbäddningsprocess av religionen i samhället. Som tidigare nämnts upplevs och uttrycks denna urbäddning tydligt hos Pethrus när hans skriver att ”religionen kommit ut ur släktets medvetande” samt att kristendomen befinner sig under attack i och med regeringens reformer.⁸⁶

Pethrus betraktade det moderna samhället som ett upplösande av de naturliga bindemedel som sammanhåller makar och familjer, vilket med fördel kan belysas och förklaras utifrån begreppet urbäddning, där förmoderna bindemedel genom nya kulturåtgärder lyfts ut ur sin inbäddade natur.

De farhågor Pethrus uttryckte inför det moderna samhället kan även betraktas som sammankopplade med Giddens begrepp Juggernaut: en otyglad drivkraft som rubbar allt fast i samhället, eller som Giddens skriver: ”en skenande maskin med enorm kraft som vi kollektivt i viss mån kan styra, men som hotar att skena bortom vår kontroll och som kan köra sönder sig själv.”⁸⁷ Detta sätter fingret på vad Pethrus förfärades över: moderniteten som en ohejdbar destruktiv kraft.

Den känsla av förhoppning som Giddens sätter till resan i och med Juggernaut – ”Färden är ingalunda oangenäm eller utan behållning; den kan tvärtom ofta vara upplivande och laddad med förhoppningsfulla antecipationer”⁸⁸ – kan kopplas ihop med den främjande sidan i sexualdebatten. Giddens Juggernaut kan därför symbolisera debatten med avseende på åt vilket håll man vill styra denna kraft.

Ytterligare kan Juggernaut symbolisera en kraft som slår ut nedärvda uppfattningar och normer kring omvärlden, eller som Weeks uttrycker det: ”As the ’juggernaut of modernity’... dissolving all certainties and transforming all fixed identities and relationships”.⁸⁹ Det är en kraft som avvecklar tidigare självklarheter, exempelvis kring sex- och samlevnad, vilket kontextualiserar Pethrus tal om moderniteten som en upplösande kraft, samt om tidens behov av absoluta normer. Frånvaron av detta blir enligt Pethrus: ”en grupp ungdom som står desorienterad då det gäller livsmål och livsinnehåll.”⁹⁰

Enligt Weeks är denna ovilja till uppluckring av gränser gällande sex- och samlevnad typisk för den absolutistiska position som uppstod under 1960-talets sexualdebatt. När sexualmoralen ifrågasattes och omvärderades uppstod enligt Weeks ”A liberalization of attitudes”, som övergav ”authoritarian or absolutist values”.⁹¹ Mot denna trend uppstod en motreaktion hos de som uppfattade sexualitet som farligt och därför intog moraliska och politiska ståndpunkter som förespråkade stram lagstiftning.⁹² Vilket också var vad Pethrus efterlyste: ”Om man vill ha en moral, som inte främjar nedbusning och gudlöshet, så

⁸⁶ Pethrus (1963) s. 79.

⁸⁷ Giddens (1996) s. 131.

⁸⁸ Giddens (1996) s. 131.

⁸⁹ Jeffrey Weeks, *Making sexual history* (Cambridge 2000) s. 169.

⁹⁰ Pethrus (1966) s. 32.

⁹¹ Weeks (2000) s. 169.

⁹² Weeks (1986) s. 100.

måste man i hög grad nå detta mål genom representanter i lagstiftande församlingen vilka hävdar kristna normer.”⁹³ I ljuset av Weeks idé om en absolutist position, vill jag hävda att det stämmer väl in på den argumentation och position som Pethrus tog ställning för under sexualdebatten. Hans syn på en skärpt lagstiftning kan i viss mån ses som auktoritär eftersom den syftar till inskränkning av litteratur, press, film och skådespel – vilket är ett angrepp på yttrandefriheten.

Denna absolutist position kännetecknas av en syn på fri sexualitet som samhällsomstörtande. Även detta stämmer väl in på Pethrus sexualitetsuppfattning, där uttryck om översexualiseringens skadliga inverkan hos ungdomen tillika samhället överlag är ett centralt tema.

För att summera kan slutsatsen dras att den sekularisering Pethrus oroar sig över med fördel kan förklaras genom Giddens tal om den urbäddningsprocess som religions- och traditionsbundna normer befann sig i. Ytterligare kan sexualdebatten och sekulariseringen ses som ett kännetecken för det Giddens kallar modernitetens Juggernaut. Enligt Pethrus har denna otyglade drivkraft påhejats av regeringen och media som främjat en fri sexualmoral. En motreaktion uppstod där Pethrus utmärkte sig som ledande gestalt. Rörelsen som bedrev motreaktionerna bör ses i ljuset av det Weeks kallar för en absolutist position, vilka argumenterade för att sexualitetsuppfattningen i samhället bör utgå ifrån ett absolut rättesnöre grundat i kristna värderingar, men även i form av politiska och juridiska reformer med auktoritära toner.

Slutdiskussion

Denna artikel har studerat den tongivande gestalten för den kritiska sidan under 1960-talets sexualdebatt, Lewi Pethrus och hans debattböcker *Ungdom, kärlek äktenskap* (1963), *Ny mark* (1966) samt debattinlägg i den kristna tidningen *Dagen*. Fokus har riktats på hur Pethrus formulerade sina reaktioner kring centrala inlägg i denna debatt, vilka varit Ahlmark-Michaneks bok *Jungfrutro och dubbelmoral* samt Sjömans film *491*.

Syftet har varit att nyansera 1960-talets sexualdebatt för att visa andra sidor av den period som ofta förknippas med sloganen *1968*, hippies, kårhusockupanter, långt hår och en fri sexualitet. I den namninsamling som bedrevs år 1963 visade runt 2 miljoner människor i Sverige sitt missnöje med tidens översexualisering och sekularisering.

Utifrån undersökningens första del som kretsat kring året 1962 och Pethrus reaktioner på boken *Jungfrutro och dubbelmoral*, kan vi dra slutsatsen att farhågorna Pethrus hade inför den växande sexliberalismen var samhällets undergång. För att visa på allvaret i situationen exemplifierade Pethrus med historiska paralleller till samhällen som stått på undergångens rand, exempelvis Sodom och Gomorra, och för att beskriva tidens sekularisering drog Pethrus en parallell till kristendomens förföljelser i Rom. Ytterligare exempel var när kristendomen gjorde intåg i de antika kulturerna och – enligt Pethrus – deras perversa träskmarker.

⁹³ Lewi Pethrus, ”Lagstiftning och moral”, *Dagen* 18/4 1964.

Angående Pethrus syn på hur översexualiseringen och moralförfallet skulle lösas kan vi utifrån undersökningens andra del, som behandlade filmen *491* och uppkomsten av partiet KDS, konstatera följande: för att bekämpa moralförfallet uppmanade Pethrus till uppsamling och kamp. Dessa idéer framfördes med en retorik präglad av krigsföringstematik: strid, slag, frammarsch, seger, gå i täten för kristna normer, samla sig till en avgörande drabbning i denna strid etcetera. Vidare kännetecknades lösningen av en generell uppmaning till alla kristna i samhället att engagera sig politiskt samt verka för en hårdare lagstiftning gällande sånt som främjade moralförfallet.

Genom undersökningens analytiska ramverk, som letts av Giddens teori om modernitetens efterföljder samt Weeks teori om den absolutist position som uppstod under 1960-talets sexualdebatt, har Pethrus kritiska diskurs därmed blivit belyst utifrån ett mer övergripande perspektiv. De urbäddningsmekanismer som visats av Giddens tar sig uttryck i Pethrus inlägg gällande det upplevda utrotningskriget mot kristna i samhället, samt de farhågor över de idéer som Pethrus menade att det moderna samhället medförde.

Juggernaut har jag valt att tolka som en symbol för sexualdebatten, det vill säga hur de olika sidorna önskade styra samhällsomvandlingen. Weeks menar att den kritiska sidan önskade hejda omvandlingen med att bekämpa moral-relativismen och istället införa ett kristet moraliskt rättesnöre. Ett centralt tillvägagångssätt var enligt Weeks att politiskt införa skärpt lagstiftning, vilket också var Pethrus mål med partiet KDS.

Kring Pethrus farhågor inför moderniteten och källan till dessa: Marxism, Freudianism och relativism, står sig undersökningens resultat i linje med tidigare forskning. Men med avseende på ingående analys av formuleringar och förslag till förändring utifrån en sexualteoretisk ansats, har denna artikel bidragit med nya perspektiv på Pethrus kritiska inlägg.

Utifrån det teoretiska ramverket samt den undersökning som bedrivits inom det, vill jag hävda att kännetecknande för Pethrus kritiska retorik är undergångstematik, detta för att belysa farorna med översexualiseringen – men samtidigt en stark vilja till uppsamling, till att stiga upp ur kyrkbänkarna och gå ut i samhället och bekämpa moralförfallet med valsedel och därigenom med lagstiftning.

Det är en strid om framtiden.

Referenser

Litteratur

- Arnberg, Klara, *Motsättningarnas marknad: den pornografiska pressens kommersiella genombrott och reglering av pornografi i Sverige 1950–1980* (Lund 2010).
- Bergström, Göran & Boréus, Kristina, ”Argumentationsanalys”, i Bergström, Göran & Boréus, Kristina (red.) *Textens mening och makt: metodbok i samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys* (Lund 2005).
- Giddens, Anthony, *Modernitetens följder* (Lund 1996).
- Halldorf, Joel, *Biskop Lewi Petrus: biografi över ett ledarskap – religion och mångfald i det svenska folkhemmet* (Skellefteå 2017).
- Jackson, Stevi & Scott, Sue, *Theorizing sexuality* (Manchester 2010).
- Johansson, Göran V, *Kristen demokrati på svenska: studier om KDS tillkomst och utveckling 1964–1982* (Lund 1985).
- Lennerhed, Lena, *Frihet att njuta: sexualdebatten i Sverige på 1960-talet* (Stockholm 1994).
- Lennerhed, Lena, *Sex i folkhemmet: RFSUs tidiga historia* (Uppsala 2002).
- Lövheim, Daniel, *Att inteckna framtiden: läroplansdebatter gällande naturvetenskap, matematik och teknik i svenska allmänna läroverk 1900–1965* (Uppsala 2006).
- Sahlberg, Carl-Erik, *Pingströrelsen och tidningen Dagen: från sekt till kristet samhälle 1907–63* (Uppsala 1977).
- Weeks, Jeffrey, 1986, *Sexuality* (London 1986).
- Weeks, Jeffrey, *Making sexual history* (Cambridge 2000).
- Östberg, Kjell, *1968: när allting var i rörelse* (Stockholm 2002).

Källor

- Aftonbladet* 1962.
- Ahlmark-Michanek, Kristina, *Jungfrutro och dubbelmoral*, Malmö. 1962.
- Dagen* 1955.
- Dagen* 1962.
- Dagen* 1964.
- Pethrus, Lewi, *Ungdom, kärlek, äktenskap*, Stockholm. 1963.
- Pethrus, Lewi, *Ny mark*, [2.uppl.] Jakobsberg. 1966.
- Time Magazine* 1955,

Tillgänglig via: [Http://content.time.com/time/subscriber/article/0,33009,861357-2,00.html](http://content.time.com/time/subscriber/article/0,33009,861357-2,00.html) (hämtad 15-04-21).

[Skrivelse], *140 läkares bemötanden till Konungen: om åtgärder för förstärkt karaktärsfostran m.m.*, Stockholm. 1964.